

CZŁOWIEK-RODZINA-PRAWO

W tym numerze:

- Piotr Telusiewicz*** 3-4
„Dziecko poczęte” jest tylko jedno
- Małgorzata Rydel*** 5-12
Istota więzi małżeńskiej w prawie polskim. Część I
- Marta Greszata - Telusiewicz*** 14-18
Pojęcie i rodzaje kanonicznych zasad procesowych
(Przewodnik po kanonicznych zasadach procesowych –
część I)
- Балинская Ольга Михайловна*** 20-25
Правовой код как воссоздание содержания правовой
реальности

***Polskie prawo rodzinne
— aktualności***



„Dziecko poczęte” jest tylko jedno

Pierwszy tegoroczny komentarz na stronach niniejszego biuletynu chciałbym poświęcić zagadnieniu związanemu z projektem Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego działającej przy Ministrze Sprawiedliwości. Zaproponowany przez Komisję projekt obszernych zmian Kodeksu karnego pod koniec zeszłego roku wywołał debatę publiczną, zwłaszcza w kontekście ochrony życia dziecka poczętego. Informacje do niniejszego opracowania czerpałem z adresu: <http://bip.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/komisje-kodyfikacyjne/komisja-kodyfikacyjna-prawa-karnego/komisja-kodyfikacyjna-prawa-karnego-2009-2013/> [data wejścia 20 stycznia 2014 roku]

Dokonując badania treści proponowanych zmian, w zakresie od projektu art. 149a do projektu art. 162a, można zauważyć dwa specyficzne określenia, tj. „dziecko poczęte niezdolne do samodzielnego życia poza organizmem matki” oraz „dziecko poczęte zdolne do samodzielnego życia poza organizmem matki”. Pierwsze z nich występuje w projekcie następujących art. 152, 153, 157a. Zaś drugie z nich występuje w projektowanych art. 149a, 162a. Dodać należy, że w projektowanych zapisach występuje ponadto określenie „dziecko poczęte”, tj. w art. 152, 152a, 157a, 157b.

W związku z tym rozróżnieniem należy wskazać na fragment uzasadnienia projektu związanego z wymienionymi wyżej artykułami. W uzasadnieniu wskazano: *„Jednoznacznie negatywna ocena takich czynów, odbieranych przez rodziców dziecka w ten sam sposób jak spowodowanie śmierci dziecka w fazie porodu, uzasadnia modyfikację dotychczas przyjmowanych w Kodeksie karnym kryteriów różnicujących zakres i wysokość grożącej sankcji karnej w zależności od fazy rozwojowej człowieka. Analiza wskazanych wcześniej orzeczeń Sądu Najwyższego prowadzi do wniosku, że kryterium takim powinna być zdolność dziecka do samodzielnego życia poza organizmem matki. Kryterium to już obecnie znane jest ustawie karnej i wykorzystywane jest dla różnicowania wysokości kar grożących za działania skierowane przeciwko życiu człowieka w fazie prenatalnej. Późna faza ciąży jest okresem, w którym, z uwagi na rozwój dziecka, możliwość jego wizualizacji przez badania USG, wyraźnie dostrzegalne ruchy czy też możliwość określenia płci i innych cech osobniczych, jest ono w odbiorze zewnętrznym postrzegane już jako odrębny od matki podmiot. W tym okresie szczególnie silne są również emocje związane z oczekiwanym porodem, a śmierć dziecka odbierana jest jako szczególnie bolesna, czego dowodem są społeczne akcje koncentrujące się na konieczności prawej regulacji prawa do pochówku dziecka, które zmarło przed porodem”*.

Owo rozróżnienie, istniejące także w obecnie obowiązującym Kodeksie karnym doczekało się komentarzy związanych choćby z art. 152. [M. Szwarczyk, w: Kodeks karny. Komentarz, red. T. Bojarski, Warszawa 2013 roku, s. 375; K. Wiak, w: Kodeks karny. Komentarz, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2012, s. 778; L. Tyszkiewicz, w: Kodeks karny. Komentarz, red. M. Filar, Warszawa 2010, s. 705]. Wymienieni komentatorzy wskazują na kryteria, wedle których należy dokonywać oceny w przedmiocie zdolności dziecka do samodzielnego życia poza organizmem matki. Wśród nich wymienia się kryterium czasowe (od 22 do 24 tygodnia ciąży) oraz kryterium medyczne (zaawansowanie nauk i technik medycznych umożliwiających utrzymanie dziecka przy życiu).

Kwestia opisywanego rozróżnienia pozostaje obca dla prawa cywilnego oraz prawa rodzinnego. Zarówno w pierwszym (art. 927 Kodeksu cywilnego), jak i w drugim przypadku (art. 75 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego) odnajdujemy odniesienie do „dziecka poczętego”. Pośrednio do dziecka poczętego odnosi się także art. 446 [1] Kodeksu cywilnego. We wskazanych zakresach nie ma rozróżnienia na „dziecko niezdolne...” oraz „dziecko zdolne...”. Oznacza to zatem, że ustawodawca przewiduje jednolitą ochronę prawną dziecka poczętego przez cały okres trwania ciąży. Ma to zwłaszcza znaczenie w kontekście wymienionego art. 446 [1] KC oraz art. 75 KRO.

Szanuję argumenty podnoszone przez Komisję. Podkreślam również, że rozumiem konieczność uwzględniania przez Komisję różnorodnych czynników wpływających na treść proponowanych przepisów prawnych, zarówno tych o charakterze prawnym, jak i społecznym. Uważam jednak, że „umacnianie” prezentowanego wyżej rozróżnienia może doprowadzić do potwierdzenia stanowiska zwolenników aborcji wskazujących, że do pewnego etapu rozwoju dziecka poczętego w ogóle nie mamy do czynienia z dzieckiem. Ponadto „umocnienie” tego rozróżnienia może sprzyjać pogładowi, iż już wobec narodzonego człowieka (a dalej nieletniego, dorosłego, osoby w podeszłym wieku) należałoby zastosować odmienne kryteria ochrony życia.

**Piotr Telusiewicz, Katedra Prawa Rodzinnego i Praw Rodzinnego,
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II**

There is only one "conceived child "

The first comments on the pages of this year's bulletin concern the issue of the bill proposed by Criminal Law Codification Committee acting at the Ministry of Justice. The draft put forward by the Committee proposing comprehensive amendments to the Criminal Code, sparked at the end of the last year a massive public debate, especially in the context of the protection of the unborn child's life. Information for this study can be found at: <http://bip.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/komisje-kodyfikacyjne/komisja-kodyfikacyjna-prawa-karnego/komisja-kodyfikacyjna-prawa-karnego-2009-2013/>. When examining the content of the proposed amendments, in terms of wording of articles from article 149a to article 162a, one will notice two specific terms, such as "child conceived incapable of living independently outside mother's organism" and "child conceived capable of living independently outside mother's organism". The first of these terms is used in the following articles: 152, 153, 157a, whereas the second one is used in the proposed art. 149a, 162a. It should be added that, the proposed provisions include the term "conceived child", ie in the art. 152, 152a, 157a, 157b. The question whether such division is necessary for the criminal protection of unborn child calls for discussion.

Słowa kluczowe: dziecko poczęte, kodeks karny, ochrona życia
Key words: child conceived, penal code, the protection of life



Istota więzi małżeńskiej w prawie polskim. Część I

Problematyka więzi małżeńskiej ma charakter interdyscyplinarny i wielowymiarowy. Odmienne traktuje o niej psychologia i socjologia. Pierwsza z dziedzin skupia się na wspólnotowym charakterze małżeństwa. Druga natomiast akcentuje znaczenie społeczne i zadania małżeństwa. Różnorodność płaszczyzn, na które oddziałowuje więź małżeńska wskazuje jak istotną rolę odgrywa. Co jednakże rozumie się pod pojęciem więzi małżeńskiej? Czy wystarczy odnieść ją jedynie do faktu zawarcia małżeństwa, a co za tym idzie funkcjonowania kobiety i mężczyzny w ramach określonej instytucji? Czy też warto położyć nacisk na głębię relacji między małżonkami, jako partnerami we wspólnocie całego życia? Odpowiedź ustawodawstwa na przedstawione pytania ma charakter bardzo złożony. Konstytucyjne ujęcie małżeństwa jako „związku kobiety i mężczyzny”, postawione obok „rodziny” zostało objęte ochroną i opieką Rzeczypospolitej. Mamy więc do czynienia z dwoma podmiotami. Z drugiej strony zawarcie małżeństwa jest źródłem zawiązania relacji prawno-rodzinnej i już sami małżonkowie tworzą rodzinę. Rysuje się zatem pewna wielopostaciowość więzi małżeńskiej na gruncie prawa. Taki stan rzeczy pozwala więc spojrzeć na małżeństwo nie tylko w wymiarze instytucjonalnym, ale również jako wyjątkową relację interpersonalną, której treść zawarta jest w szeregu uregulowań dotyczących chociażby małżeńskich praw i obowiązków.

Z uwagi na wspomnianą złożoność przedmiotowego zagadnienia celowym jest poznanie słownikowego znaczenia pojęcia „więź” oraz zestawień słów w jakich ono występuje. Właściwym krokiem będzie również próba spojrzenia na więź małżeńską przez pryzmat nauk psychologicznych i socjologicznych. Ostatnim zaś etapem będzie zagadnienie prawnego stosowania pojęcia „więź”. W ramach powyższego poruszony zostanie aspekt rozumienia małżeństwa jako rodziny oraz problematyka koncepcji małżeństwa w prawie polskim. Proponowana systematyka opracowania pozwoli wyciągnąć szereg wniosków, które będą interesującą płaszczyzną odniesienia dla zajęcia stanowiska już wobec głównego problemu - charakteru więzi małżeńskiej.

Językowe ujęcie wyrazu „więź”

W słowniku języka polskiego więź oznacza: relację bliskości, zażyłości, pokrewieństwo pomiędzy ludźmi, związek, powiązanie z kimś, czymś, łączność, spójność [„więź” [w:] B. Dunaj, Współczesny słownik języka polskiego, Warszawa 2007.]; określony rodzaj związku, jaki łączy nas z jakąś osobą lub zbiorowością, powstały wskutek wspólnych przeżyć lub doświadczeń, związek między jakimiś zdarzeniami, zjawiskami [„więź” [w:] Inny słownik języka polskiego PWN, red. M. Bańko, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.]; relację zażyłości, spójności, zjednoczenia z kimś lub czymś, rozumiana jest jako to, co przywiązuje lub zbliża [„więź” [w:] Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny, red. H. Zgólkowa, t. 45, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 2004.]; odnosi się do tego, co łączy, jednoczy, spaja; ujmowana jest jako spójnia, powiązanie łączność [„więź” [w:] Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, t. 9, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967.]; związek łączący jednostki lub grupy społeczne [„więź” [w:] Słownik języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Wyd. 7, Warszawa 1992.]; to, co łączy, jednoczy, zespała ludzi ze sobą [„Więź” [w:] Nowy słownik języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.]; co stwarza poczucie wzajemnego związku, bliskości [M. Malinowski, *Obcy język polski*, Nr 576, <http://obcyjezykpolski.strefa.pl/?md=archive&id=575>, stan na dzień 4 października 2013 r., godz. 16.15.]. Jako synonimy wymieniane są z kolei: przywiązanie, oddanie, poświęcenie, ofiarność, wyrzeczenie, więzy, związek, powiązanie, spójnia, korelacja, relacja, zależność, sprzężenie, przyczynowość, łączność, obcowanie, kontakt, styczność, przyległość, wspólnota, integracja, reintegracja, ciągłość, skojarzenie, asocjacja, pożycie, kontaktowanie się, przestawanie z, komitywa, zażyłość, bliskość, zbliżenie, intymność, familiarność [„więź” [w:] A. Dąbrowka, E. Geller, R. Turczyn, Słownik synonimów, Wydawnictwo Świat Książki, Warszawa 2004.]; koneksja, znajomość, parantela, pobratymstwo, solidarność [<http://www.synonimy.pl/synonim/wieź>, stan na dzień 10 października 2013 roku, godz. 20:45.]. Jako przykłady stosowania omawianego pojęcia wskazuje się natomiast następujące zestawienia: więź rodzinna, więź ideowa, narodowa, więź z miastem rodzinnym, więź artysty z publicznością, więź nauki z życiem [„więź” [w:] B. Dunaj, Współczesny słownik języka polskiego, Warszawa 2007.], więzi między matką a dzieckiem, więź kraju z emigracją, mocna i trwała więź z drugim człowiekiem [„więź” [w:] Inny słownik języka polskiego PWN,

*Małgorzata Rydel, studentka kierunku prawo,
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II*

red. M. Bańko, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.], duchowa, ekonomiczna, ideowa, gospodarcza, rodzinna, polityczna, uczuciowa, społeczna [„więź” [w:] Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny, red. H. Zgólkowa, t. 45, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 2004.], więź miłości łącząca kobietę i mężczyznę, więź przyjaźni [„więź” [w:] Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, t. 9, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967.], więzy małżeńskie, rodzinne [„więź” [w:] Słownik języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Wyd. 7, Warszawa 1992.], więź między członkami rodziny [„więź” [w:] Nowy słownik języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.].

Na podstawie powyższych wyliczeń można wywieść, iż słownikowe ujęcia wyrazu więź są do siebie bardzo zbliżone. Widać to zarówno w przytoczonych definicjach, jak i synonimach słowa. Warto dodatkowo zwrócić uwagę na wskazywane określenia wyrazu, mianowicie mowa jest głównie o więzi: silnej, żywej, nierozzerwalnej [„więź” [w:] B. Dunaj, Współczesny słownik języka polskiego, Warszawa 2007.], bliskiej, mocnej oraz trwałej [„więź” [w:] Inny słownik języka polskiego PWN, red. M. Bańko, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.].

Więź małżeńska w naukach psychologicznych i socjologicznych

Małżeństwo jako jedno z ważniejszych zadań rozwojowych przypisanych kulturowo wczesnej dorosłości interesuje w szczególności psychologów oraz socjologów [H. Liberska, M. Matuszewska, *Wybrane psychologiczno-społeczne mechanizmy funkcjonowania małżeństwa*, [w:] *Małżeństwo: męskość, kobiecość, miłość, konflikt*, Poznań 2001, s. 13.]. Wynika to z jednej strony z powszechności tej instytucji, zaś z drugiej z jej wielowymiarowości oraz faktu, iż funkcjonowanie małżeństwa w społeczeństwie pociąga za sobą określone skutki: psychiczne, ekonomiczne, kulturowe czy wreszcie prawne [H. Liberska, M. Matuszewska, *Wybrane psychologiczno-społeczne mechanizmy funkcjonowania...*, s. 14.]. Ponadto, wyniki badań psychologicznych, socjologicznych, pedagogicznych, a nawet medycznych (pediatria, psychiatria) dowodzą potrzeby istnienia instytucji małżeństwa i rodziny [J. Rostowski, T. Rostowska, *Małżeństwo wczoraj, dzisiaj i jutro-w perspektywie psychologicznej*, [w:] *Człowiek u progu trzeciego tysiąclecia. Zagrożenia i wyzwania*. T. 1., red. M. Plopa, Elbląg 2005, s. 241.]. Przyczyną takiego stanu rzeczy, po pierwsze, jest z pewnością fakt, iż zawarcie małżeństwa pozwala człowiekowi w sposób powszechnie akceptowalny zaspokoić swoje podstawowe potrzeby, tak biologiczne (seksualne, prokreacji), jak i psychiczne (miłości, uznania, szacunku, akceptacji, przynależności do grupy) [T. Rostowska, *Dojrzałość osobowa jako podstawowe uwarunkowanie życia małżeńskiego i rodzinnego*, [w:] *Psychologia w służbie rodziny.*, red. I. Janicka, T. Rostowska, Łódź 2003, s. 45.]. Po drugie, zdrowe małżeństwo (w sensie somatycznym, psychologicznym, społeczno-kulturowym) jest podstawowym źródłem dobrego samopoczucia i szczęścia dla dorosłych oraz dzieci, zaspokajając indywidualne i społeczne potrzeby [T. Rostowska, *Psychologia rodziny. Małżeństwo i rodzina wobec współczesnych wyzwań*, Warszawa 2009., s. 25-35.]. Małżeństwo jest określane jako fundament życia osób dorosłych oraz „zwrotnik” całokształtu doświadczeń i osiągnięć życiowych jednostki [T. Rostowska, *Dojrzałość osobowa...*, s. 39.]. Na gruncie socjologii akcentuje się natomiast znaczenie społeczne małżeństwa, poszukując jego istoty na płaszczyźnie celów i zadań związku małżeńskiego [H. Liberska, M. Matuszewska, *Wybrane psychologiczno-społeczne mechanizmy funkcjonowania...*, s. 14.]. F. Adamski np. postrzega małżeństwo jako pewien zespół środków instytucjonalnych umożliwiających społeczeństwu realizację zadań wiążących się z prokreacją i socjalizacją swych członków oraz określających stosunki pokrewieństwa w ramach grupy [H. Liberska, M. Matuszewska, *Wybrane psychologiczno-społeczne mechanizmy funkcjonowania...*, s. 14.]. J. Szczepański z kolei traktuje małżeństwo jako unormowany stosunek społeczny, w którym następuje przekształcenie czysto osobistego zaangażowania w trwałe przystosowanie i współdziałanie dla wykonywania zadań małżeństwa [H. Liberska, M. Matuszewska, *Wybrane psychologiczno-społeczne mechanizmy funkcjonowania...*, s. 14.]. Z. Tyszka widzi natomiast powołanie małżeństwa głównie do wychowania dzieci oraz wzajemnej pomocy [H. Liberska, M. Matuszewska, *Wybrane psychologiczno-społeczne mechanizmy funkcjonowania...*, s. 14.].

Powyższe definicje wskazują na zainteresowanie małżeństwem jako instytucją, psychologowie zaś bardziej skupiają się na wspólnotowych cechach małżeństwa oraz relacjach między małżonkami. Istota małżeństwa jest poszukiwana zatem w ramach powyżej wskazanych aspektów. Kotlarska-Michalska dostrzega jednakże, jaką trudność sprawia oddzielenie w istocie małżeństwa cechy instytucji od cech związku czy wspólnoty [H. Liberska, M. Matuszewska, *Wybrane psychologiczno-społeczne mechanizmy funkcjonowania...*, s. 17.]. Warto zasygnalizować w tym miejscu, iż kształt relacji między

*Małgorzata Rydel, studentka kierunku prawo,
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II*

małżonkami, a w konsekwencji także więzi zależy od tzw. modeli małżeństw przyjętych w psychologii. Dla rozważań niniejszej pracy istotna będzie jednakże tematyka związana jedynie z pojęciem więzi między małżonkami o charakterze ogólnym.

Więź małżeńska na gruncie psychologii jest podstawowym elementem scalającym małżeństwo, warunkiem zdrowia psychicznego małżonków i ich pełnego funkcjonowania w społeczeństwie i w świecie [M. Ryś, *Psychologia małżeństwa w zarysie.*, Warszawa 1999, s. 58.]; stanowi zespół interakcji w sferze współodczuwania, współrozumienia i współdziałania [J. Szopiński, *Skala więzi małżeńskiej.*, [w:] *Psychologia w służbie człowieka. Wybór materiałów XXIII Zjazdu Naukowego.*, red. Z. Ratajczak, Warszawa 1980.] (współodczuwanie odnosi się do sfery emocjonalnej, współrozumienie jest kontaktem małżonków w sferze intelektualnej, zaś współdziałanie- to owoce istnienia więzi w obydwu wcześniej wymienionych sferach [M. Ryś, *Psychologia...*, s. 60-62.]). Więź jest jednocześnie czynnikiem konstytuującym małżeństwo, gdyż integralne zjednoczenie dwojga osób w miłości możliwe jest właśnie dzięki więzi łączącej małżonków [M. Ryś, *Psychologia...*, s. 58.]. Powyższe stwierdzenia są ogólnie przyjęte w opracowaniach psychologicznych, poniżej natomiast zostaną zaprezentowane bardziej szczegółowe wywody dotyczące przejawów więzi, jej funkcjonowania oraz znaczenia.

B. Łobodzińska jako wyraz istniejącej więzi w małżeństwie przyjmuje relacje między małżonkami, ich wspólne zainteresowania, cele, a także ich związki z innymi instytucjami, wynikające z zaspokajania potrzeb na płaszczyźnie ekonomicznej, społecznej, zawodowej czy psychologicznej [M. Ryś, *Psychologia małżeństwa w zarysie.*, Warszawa 1999, s. 58.]. Jako podstawę więzi autorka uznaje określony system stosunków czy organizacji, które pozwalają na istnienie małżeństwa jako funkcjonującej całości [M. Ryś, *Psychologia...*, s. 58.]. Na podstawie wyników badań dowodzi, iż więź psychiczna i posiadanie wspólnych celów życiowych nie występuje w małżeństwach rozbitych i nieudanych [M. Ryś, *Psychologia...*, s. 58.].

L. Diakowicz wskazuje, że spójność więzi małżeńskiej zależy od współwystępowania więzi osobowej, duchowej, kulturowej oraz strukturalno-funkcjonalnej, zaś więź tę kształtują przede wszystkim wartości intelektualne, estetyczne oraz religijne [M. Ryś, *Psychologia...*, s. 58.].

D. Zalewska natomiast dostrzegła, iż rodziny o silnej więzi małżeńskiej zdecydowanie różnią się od rodzin zdeintegrowanych [M. Ryś, *Psychologia...*, s. 59.]. Małżonkowie ze związków udanych wykazują większą dbałość o zaspokajanie potrzeb swoich i partnera oraz działanie na rzecz rodziny, jak również ich oddziaływanie wychowawcze jest znacznie bardziej korzystne niż w małżeństwach ze słabą więzią [M. Ryś, *Psychologia...*, s. 59.].

Wspólnota więzi na gruncie psychologii wymaga okazywania sobie uczuć, właściwych kontaktów seksualnych, wzajemnej zależności emocjonalnej, zgodności w zakresie temperamentów i cech osobowościowych, podobieństwa w zakresie kulturowym, posiadania wspólnych interesów oraz dzielenia zainteresowań, zamiłowania do życia domowego. Istotne dla budowania więzi jest także przekonanie o trwałości małżeństwa [M. Ryś, *Psychologia...*, s. 60.]. Według H. Izdebskiej tworzeniu więzi sprzyja również: wzajemny szacunek, poczucie odpowiedzialności za partnera, poszanowanie jego praw, poglądów, wyrozumiałość [H. Izdebska, *Przygotowanie do życia w rodzinie.*, Warszawa 1972, s. 6.].

Powyżej przytoczone stanowiska pozwalają na wysnucie wniosku, iż silna i trwała więź jest istotnym elementem sukcesu małżeńskiego, ale również jest zadaniem samych małżonków [M. Ryś, *Psychologia...*, s. 104.]. Na kształtowanie się więzi małżeńskiej mają wpływ różnorodne czynniki, które tworzą strukturę wzajemnie oddziałujących na siebie elementów wśród których wymienia się osobowość partnerów, warunki ekonomiczne, społeczne, postawy innych [M. Ryś, *Psychologia...*, s. 104.]. Oddziaływanie to nie jest jednak jednokierunkowe - prawidłowa więź między małżonkami wpływa na ich życie rodzinne, społeczeństwo i kulturę [M. Ryś, *Psychologia...*, s. 104.].

Występowanie wyrazu „więź” w przepisach prawnych

Jak już wspomniano powyżej istotne dla rozważań dotyczących istoty więzi małżeńskiej jest zwrócenie uwagi na występowanie wyrazu „więź” w aktach prawnych powszechnie obowiązujących. Chodzi tutaj zarówno o częstotliwość użycia go przez ustawodawcę, jak również przez wskazanie zestawień słów, w jakich występuje, poznanie jego prawnego rozumienia. Poniższe rozważania będą zatem miały charakter swego rodzaju przykładowych wyliczeń i będą odnosić się wyłącznie do stosowania omawianego pojęcia w prawie.

W Konstytucji RP pojęcie „więź” występuje w zasadzie trzykrotnie i tylko w jednym miejscu: jako więzi społeczne, gospodarcze oraz kulturowe [Art. 15 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia

1997 roku, Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483.]. W odniesieniu natomiast do umów międzynarodowych pojawia się ono w trzydziestu jeden aktach w następującym brzmieniu: więzi łączące kraje w dziedzinach kultury, sztuki, nauki, oświaty i sportu [Preambuła Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Wielkiego Księstwa Luksemburga o współpracy kulturalnej i naukowej, sporządzonej w Luksemburgu dnia 19 marca 1990 roku, Dz. U. 1993, Nr 48, poz. 216.: „*Rząd Rzeczypospolitej Polskiej i Rząd Wielkiego Księstwa Luksemburga, zwane dalej "Umawiającymi się Stronami", ożywione wolą zacieśnienia więzi łączących oba kraje w dziedzinie kultury, sztuki, nauki, oświaty i sportu, zgodnie z zasadami i postanowieniami Aktu Końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, podpisanego w Helsinkach, oraz Dokumentów Końcowych Spotkań madryckiego i wiedeńskiego, postanowiły zawrzeć niniejszą umowę...*”], więzi etniczne i kulturowe [Art. 9 Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Kazachstanu o współpracy kulturalnej i naukowej, sporządzonej w Warszawie dnia 27 listopada 1997 roku, Dz. U. 1999, Nr 99, poz. 1155.: „*Umawiające się Strony będą popierać działania mające na celu zaspokajanie potrzeb społecznych, kulturalnych i religijnych, a zwłaszcza zachowanie języka ojczystego i tożsamości narodowej Polaków zamieszkałych w Kazachstanie i Kazachów zamieszkałych w Polsce. Umawiające się Strony, zgodnie z wewnętrznym ustawodawstwem, będą sprzyjać rozszerzaniu więzi etnicznych i kulturowych Polaków i Kazachów z krajem macierzystym, umożliwiając swobodne kontakty*”], więzi łączące narody [Preambuła Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Państwa Izrael o współpracy kulturalnej, naukowej i oświatowej, podpisanej w Jerozolimie dnia 22 maja 1991 roku, Dz. U. 1992, Nr 16, poz. 60.: „*Rząd Rzeczypospolitej Polskiej i Rząd Państwa Izrael, zwane dalej "Umawiającymi się Stronami", powodowane wolą rozwoju wszechstronnych stosunków między obu Państwami, przeświadczone, że współpraca w dziedzinie kultury, nauki, oświaty i w dziedzinach pokrewnych przyczyni się do umocnienia więzi łączących Naród Polski i Naród Izraelski, będzie sprzyjać ich lepszemu wzajemnemu zrozumieniu oraz rozwojowi wzajemnie korzystnych stosunków między obu Państwami...*”], więzi historyczne [Preambuła Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Łotewskiej o współpracy kulturalno-edukacyjnej, podpisanej w Rydze dnia 29 marca 2006 roku, Dz. U. 2008, Nr 161, poz. 1000.: „*Rząd Rzeczypospolitej Polskiej i Rząd Republiki Łotewskiej, zwane dalej "Stronami" świadome więzi historycznych łączących Rzeczpospolitą Polską i Republikę Łotewską, (...), pragnąc umocnienia i rozwoju przyjaznych stosunków między obu Stronami, opartych na wzajemnej pomocy, suwerennej równości i nieingerencji w sprawy wewnętrzne drugiej Strony, przekonane, że współpraca w dziedzinie kultury i edukacji oraz w innych związanych z nimi dziedzinach będzie sprzyjała lepszemu, wzajemnemu zrozumieniu pomiędzy społeczeństwami obu Państw, z myślą o budowaniu partnerskich stosunków z krajem bliskim geograficznie w ramach Unii Europejskiej, zgodnie z porządkiem prawnym obowiązującym w Państwie każdej ze Stron, uzgodniły, co następuje...*”], więzi pomiędzy układającymi się stronami [Art. 2 Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisanego w Warszawie dnia 28 lipca 1993 roku, Dz. U. 1998, Nr 51, poz. 316.: „*W celu utrzymania i umacniania więzi pomiędzy Układającymi się Stronami oraz w celu wypełniania powierzonych każdemu z nich misji Nuncjusz Apostolski rezyduje, jak dotychczas, w stolicy Polski, a polski Ambasador nadzwyczajny i pełnomocny - przy Stolicy Apostolskiej w Rzymie*”], więzi istniejące między Wspólnotą a jej państwami Członkowskimi [Preambuła Umowy o partnerstwie i współpracy ustanawiającej partnerstwo między Wspólnotami Europejskimi ich Państwami Członkowskimi, z jednej strony, a Republiką Tadżykistanu, z drugiej strony, sporządzonej w Luksemburgu dnia 11 października 2004 roku, Dz. U. 2010, Nr 70, poz. 445.: „*(...)zwane dalej "Państwami Członkowskimi", oraz Wspólnota Europejska, Europejska Wspólnota Energii Atomowej, zwane dalej "Wspólnotą", z jednej strony, oraz republika Tadżykistanu, z drugiej strony, uwzględniając więzi istniejące między Wspólnotą, jej Państwami Członkowskimi, a Republiką Tadżykistanu, a także wspólnie uznawane wartości, uznając, że wolą Wspólnoty i Republiki Tadżykistanu jest zacieśnianie tych więzi i ustanowienie partnerstwa i współpracy, która wzmocniłaby i poszerzyła ustanowione w przeszłości stosunki...*”], więzi gospodarcze [Preambuła Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Cypru w sprawie unikania podwójnego opodatkowania w zakresie podatków od dochodu i majątku, sporządzonej w Warszawie dnia 4 czerwca 1992 roku, Dz. U. 1993, Nr 117, poz. 523.: „*Rząd Rzeczypospolitej Polskiej i Rząd Republiki Cypru, pragnąc zawrzeć Umowę w sprawie unikania podwójnego opodatkowania od dochodu i majątku oraz pragnąc rozwijać ich wzajemne więzi gospodarcze poprzez eliminowanie przeszkód podatkowych, uzgodniły, co następuje...*”], więzi ekonomiczne [Wspólna deklaracja w sprawie własności statków rybackich [w:] Traktat między Królestwem Belgii, Królestwem Danii, Republiką

Federalną Niemiec, Republiką Grecką, Królestwem Hiszpanii, Republiką Francuską, Irlandią, Republiką Włoską, Wielkim Księstwem Luksemburga, Królestwem Niderlandów, Republiką Portugalską, Zjednoczonym Królestwem Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej (Państwami Członkowskimi Unii Europejskiej) a Królestwem Norwegii, Republiką Austrii, Republiką Finlandii, Królestwem Szwecji, dotyczący przystąpienia Królestwa Norwegii, Republiki Austrii, Republiki Finlandii i Królestwa Szwecji do Unii Europejskiej z dnia 24 czerwca 1994 roku, Dz. U. 2004, Nr 90, poz. 864/29 ze zm.: „Umawiające się Strony (...) uznają w kontekście wspólnej polityki rybołówstwa, że jednym z celów systemu kontyngentów krajowych, przyznanych Państwu Członkowskiemu zgodnie z zasadą względnej stabilności, jest ochrona szczególnych potrzeb regionów, gdzie ludność miejscowa jest szczególnie zależna od rybołówstwa i pokrewnych gałęzi przemysłu. Cel ten może uzasadniać warunki stworzone dla zapewnienia prawdziwych ekonomicznych więzi pomiędzy statkami łowiącymi w ramach kontyngentu przyznanego danemu Państwu Członkowskiemu a samym państwem członkowskim, jeśli sens tych warunków zamyka się w odnoszeniu, przez ludność zależną od rybołówstwa i pokrewnych gałęzi przemysłu, korzyści płynących z tego kontyngentu”].

Z kolei w przypadku aktów prawnych rangi ustawowej ustawodawca wskazuje na: więzi środowiskowe [Art. 4 ustawy z dnia 30 maja 1989 roku o samorządzie zawodowym niektórych przedsiębiorców, Dz. U. 1989, Nr 35, poz. 194 z późniejszymi zmianami : „Zadaniem zrzeszenia jest w szczególności utrwalanie więzi środowiskowych, postaw zgodnych z zasadami etyki i godności zawodu, a także prowadzenie na rzecz członków działalności kulturalnej, oświatowej i socjalnej, zakładanie i prowadzenie kas oraz funduszy zapomogowo-pożyczkowych oraz reprezentowanie interesów członków wobec organów administracji państwowej.” oraz art. 9 ust. 2. ustawy z dnia 22 marca 1989 roku o rzemiośle, Dz. U. 2002, Nr 112, poz. 979 tj. z późniejszymi zmianami: „Podstawowym zadaniem cechu jest w szczególności utrwalanie więzi środowiskowych, postaw zgodnych z zasadami etyki i godności zawodu, a także prowadzenie na rzecz członków działalności społeczno-organizacyjnej, kulturalnej, oświatowej i gospodarczej, a także reprezentowanie interesów członków wobec organów administracji i sądów”], więzi z Rzeczpospolitą Polską [Art. 1a ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 24 marca 1920 roku o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców, Dz. U. 2004, Nr 167, poz. 1758 tj. z późniejszymi zmianami „Zezwolenie, o którym mowa w art. 1 ust. 1, jest wydawane na wniosek cudzoziemca, jeżeli: 1) nabycie nieruchomości przez cudzoziemca nie spowoduje zagrożenia obronności, bezpieczeństwa państwa lub porządku publicznego, a także nie sprzeciwiają się temu względy polityki społecznej i zdrowia społeczeństwa; 2) wykáže on, że zachodzą okoliczności potwierdzające jego więzi z Rzeczpospolitą Polską”], więzi o charakterze zawodowym [Art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 5 listopada 2009 roku o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych, Dz. U. 2012, Nr 855 z późniejszymi zmianami: „Członkami kasy mogą być osoby fizyczne połączone więzią o charakterze zawodowym lub organizacyjnym, a w szczególności: 1) pracownicy zatrudnieni w jednym lub kilku zakładach pracy; 2) osoby należące do tej samej organizacji społecznej lub zawodowej”], więzi zawodowe [Art. 39b ust. 1 pkt 1 lit. a ustawy z dnia 6 września 2001 roku o transporcie drogowym, Dz. U. 2012, poz. 1265, tj. z późniejszymi zmianami: „Do uzyskania kwalifikacji może przystąpić osoba: 1) która na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej: a) przebywa co najmniej 185 dni w roku ze względu na więzi osobiste lub zawodowe”], więzi osobiste [Art. 39b ust. 1 pkt 1 lit. a ustawy z dnia 6 września 2001 roku o transporcie drogowym, Dz. U. 2012, poz. 1265, tj. z późniejszymi zmianami: „Do uzyskania kwalifikacji może przystąpić osoba: 1) która na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej: a) przebywa co najmniej 185 dni w roku ze względu na więzi osobiste lub zawodowe”], więzi łączące wspólnotę [Art. 2 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 15 września 2000 roku o referendum lokalnym, Dz. U. 2013, Nr 706, tj. z późniejszymi zmianami: „W referendum lokalnym, zwanym dalej "referendum", mieszkańcy jednostki samorządu terytorialnego jako członkowie wspólnoty samorządowej wyrażają w drodze głosowania swoją wolę: 1) w sprawie odwołania organu stanowiącego tej jednostki; 2) co do sposobu rozstrzygnięcia sprawy dotyczącej tej wspólnoty, mieszczącej się w zakresie zadań i kompetencji organów danej jednostki; 3) w innych istotnych sprawach, dotyczących społecznych, gospodarczych lub kulturowych więzi łączących tę wspólnotę”], więzi uczuciową [Art. 87a § 1. ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku - Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. 1997, Nr 90, poz. 557 z późniejszymi zmianami: „Wykonując karę wobec skazanych sprawujących stałą pieczę nad dzieckiem do lat 15, uwzględnia się w szczególności potrzebę inicjowania, podtrzymywania i zacieśniania ich więzi uczuciowej z dziećmi, wywiązywania się z obowiązków alimentacyjnych oraz świadczenia pomocy materialnej dzieciom, a także współdziałania z placówkami opiekuńczo-wychowawczymi, w których te dzieci przebywają”], więzi o charakterze

rodzinnym [Art. 11 c ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 roku o cudzoziemcach, Dz. U. 2011, Nr 264, poz. 1573, tj. z późniejszymi zmianami: „*W toku postępowań prowadzonych na podstawie przepisów ustawy funkcjonariusze Straży Granicznej mogą wykonywać czynności polegające na: 1) przeprowadzaniu wywiadu środowiskowego; 2) ustalaniu miejsca pobytu małżonka lub innego członka rodziny cudzoziemca, a także osoby, z którą cudzoziemca łączą więzi o charakterze rodzinnym*”], więzi rodzinne [Art. 72 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 roku o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 2012, Nr 680, tj. z późniejszymi zmianami: „*Świadczenie pieniężne może przysługiwać, w przypadku gdy wymagają tego względy organizacyjne albo jest to niezbędne do: 1) zapewnienia bezpieczeństwa cudzoziemcowi, z uwzględnieniem szczególnej sytuacji samotnych kobiet; 2) ochrony porządku publicznego; 3) ochrony i utrzymania więzi rodzinnych; 4) przygotowania cudzoziemca do prowadzenia samodzielnego życia poza ośrodkiem, po otrzymaniu decyzji o nadaniu statusu uchodźcy albo decyzji o odmowie nadania statusu uchodźcy, w której udzielono ochrony uzupełniającej lub zgody na pobyt tolerowany*”], więzi pomiędzy osobą a miejscem [Art. 110 ust. 8 zd. 1 ustawy z dnia 6 grudnia 2008 roku o podatku akcyzowym, Dz. U. 2011, Nr 108, poz. 626, tj. z późniejszymi zmianami: „*Za miejsce stałego pobytu uznaje się miejsce, w którym osoba fizyczna przebywa przez co najmniej 185 dni w roku kalendarzowym ze względu na swoje więzi osobiste i zawodowe*”], więź twórcy z utworem [Art. 16 ustawy z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Dz. U. 2006, Nr 90, poz. 631, tj. z późniejszymi zmianami: „*Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, autorskie prawa osobiste chronią nieograniczoną w czasie i niepodlegającą zrzeczeniu się lub zbyciu więź twórcy z utworem...*”], więź jak między rodzicami a dzieckiem [Art. 117 § 3. ustawy z dnia 25 lutego 1964 roku- Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. 1964, Nr 9, poz. 59 z późniejszymi zmianami.: „*Po śmierci przysposabiającego orzeczenie o przysposobieniu może być wydane wyjątkowo, jeżeli z żądaniem przysposobienia wystąpili oboje małżonkowie, jeden z nich zmarł po wszczęciu postępowania, a drugi żądanie przysposobienia wspólnie przez małżonków podtrzymuje oraz gdy przez dłuższy czas przed wszczęciem postępowania przysposobiany pozostawał pod pieczęć wnioskodawców lub tylko zmarłego wnioskodawcy i między stronami powstała więź jak między rodzicami a dzieckiem*”], więź emocjonalną [Art. 166 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz. U. 2013, Nr 135, tj. z późniejszymi zmianami: „*Kwalifikacja dziecka przysposobienia obejmuje: 1) diagnozę psychologiczną dziecka; 2) określenie specyfiki potrzeb dziecka w kontekście prawidłowego doboru rodziny; 3) dokonywaną przez psychologa ocenę stopnia możliwości nawiązania przez dziecko więzi emocjonalnej w nowej rodzinie; 4) ustalenie sytuacji prawnej rodzeństwa dziecka*”]. W przypadku rozporządzeń natomiast pojawia się dotychczas nie wymieniona więź prawna [§2 ust. 1 pkt 2 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 15 listopada 2005 roku w sprawie przekazywania i udostępniania informacji o niektórych transakcjach instrumentami finansowymi oraz zasad sporządzania i prowadzenia listy osób posiadających dostęp do określonych informacji poufnych, Dz. U. 2005, Nr 229, poz. 1950.: „*Informacje, o których mowa w art. 160 ust. 1 ustawy, przekazywane Komisji Papierów Wartościowych i Giełd, zwanej dalej "Komisją", powinny zawierać następujące dane: (...) 2) wskazanie przyczyny przekazania informacji, z określeniem więzi prawnej łączącej osobę obowiązującą do przekazania informacji z emitentem;*”].

Powyższe wyliczenia wskazują na różnorodność płaszczyzn, na których „*więź*” dostrzegana jest przez ustawodawcę jako składnik istotny, który ponadto może odgrywać odmienne role, tak w ujęciu wertykalnym, jak i horyzontalnym. Przykładowo: istnienie więzi jest konieczne dla wywołania określonych skutków prawnych [Art. 1a ust. 2 ustawy z dnia 24 marca 1920 roku o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców, Dz. U. 2004, Nr 167, poz. 1758, tj. z późniejszymi zmianami: „*Okolicznościami potwierdzającymi więzi cudzoziemca z Rzeczpospolitą Polską mogą być w szczególności: 1) posiadanie polskiej narodowości lub polskiego pochodzenia; 2) zawarcie związku małżeńskiego z obywatelem Rzeczypospolitej Polskiej; 3) posiadanie zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony z wyłączeniem zezwolenia udzielonego na podstawie art. 53a ust. 2 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (Dz. U. z 2006 r. Nr 234, poz. 1694, z późniejszymi zmianami), zezwolenia na osiedlenie się lub zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Wspólnot Europejskich; 4) członkostwo w organie zarządzającym przedsiębiorców wymienionych w art. 1 ust. 2 pkt 4, 5) wykonywanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej działalności gospodarczej lub rolniczej, zgodnie z przepisami prawa polskiego*”], jest wartością będącą pod ochroną prawną [Art. 462 § 4 ustawy z dnia 5 stycznia 2011 roku - Kodeks wyborczy, Dz. U. 2011, Nr 21, poz. 112. Z późniejszymi zmianami: „*Łączenie powiatów nie może naruszać więzi*”]

**Małgorzata Rydel, studentka kierunku prawo,
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II**

społecznych łączących wyborców należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, zamieszkujących na terytorium łączonych powiatów”], czy też utrzymywanie więzi może mieć charakter obowiązku jakiegoś podmiotu [Art. 23 ust. 1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa, Dz. U. 2013, Nr 596., tj. z późniejszymi zmianami: „Radny obowiązany jest kierować się dobrem wspólnoty samorządowej województwa. Radny utrzymuje stałą więź z mieszkańcami oraz ich organizacjami, a w szczególności przyjmuje zgłaszane przez mieszkańców województwa postulaty i przedstawia je organom województwa do rozpatrzenia, nie jest jednak związany instrukcjami wyborców”].

Swego rodzaju odmienność funkcjonalna w posługiwaniu się pojęciem „więzi” sygnalizuje, iż mimo spełnienia słownikowych kryteriów w prawnym stosowaniu należy rozróżnić, kiedy akt normatywny jest źródłem zaistnienia więzi, a kiedy „więź” jest wyłącznie przedmiotem ochrony prawnej. W pierwszym przypadku należy odnieść się do pojęcia stosunku prawnego, czyli więzi o charakterze powinnościowym pomiędzy ludźmi lub utworzonymi przez nich organizacjami, uznanymi przez normę prawną za pomioty prawa, polegającą na tym, że podmioty te mają w określonej sytuacji wobec siebie wynikające z dyspozycji normy prawnej uprawnienia i obowiązki, ich realizacja zaś jest gwarantowana przez państwo [A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej.*, Warszawa 2001, s. 107.]. Drugi przypadek wiąże się natomiast z kształtującymi się w społeczeństwie więziami, stosunkami społecznymi, które nawet jeśli mają charakter powinnościowy, to powinność ta wynika z norm innego rodzaju niż normy prawne [A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne...*, s. 107.]. Więzi tego typu mogą być poddane regulacji prawnej lub objęte ochroną prawną albo istnieją zupełnie poza ramami prawa.

Wobec powyższego istotne jest podjęcie próby odnalezienia cech wspólnych dla tak szerokiej gamy zestawień słownych, które jednocześnie stanowiąc będą niejako naturalne aspekty „więzi jako takiej”. Najbardziej dostrzegalnym jest aspekt podmiotowy - więź bowiem istnieje pomiędzy określonymi podmiotami (np. rodzicami a dziećmi, narodami, państwami członkowskimi - katalog podmiotów zawiera więc osoby fizyczne, prawne, podmioty międzynarodowe). Z podmiotowością natomiast zasadniczo wiąże się element wolicjonalny, który może być zarówno przyczyną zaistnienia więzi, jak również dotyczyć wspólnego celu, którym jest chęć jej utrzymania [Preambuła umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Wielkiego Księstwa Luksemburga o współpracy kulturalnej i naukowej, sporządzonej w Luksemburgu dnia 19 marca 1990 roku, Dz. U. 1993, Nr 48, poz. 216.: „Rząd Rzeczypospolitej Polskiej i Rząd Wielkiego Księstwa Luksemburga, zwane dalej „Umawiającymi się Stronami”, ożywione wolą zacieśnienia więzi łączących oba kraje w dziedzinie kultury, sztuki, nauki, oświaty i sportu, zgodnie z zasadami i postanowieniami Aktu Końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, podpisanego w Helsinkach, oraz Dokumentów Końcowych Spotkań madryckiego i wiedeńskiego, postanowiły zawrzeć niniejszą umowę i uzgodniły, co następuje...”]. Z powyższego założenia można więc wnosić również o trwałości więzi. Co więcej, jej istnienie pomiędzy określonymi podmiotami rodzi konkretne obowiązki, jak również uprawnienia [Preambuła umowy między Rzeczpospolitą Polską a Królestwem Tajlandii o wzajemnej pomocy w sprawach karnych, sporządzonej w Bangkoku dnia 26 lutego 2004 roku, Dz. U. 2009, Nr 208, poz. 1607.: „Rzeczpospolita Polska i Królestwo Tajlandii, pragnąc utrzymać i wzmocnić więzi łączące oba Państwa, jak również usprawnić udzielanie wzajemnej pomocy w sprawach karnych, uzgodniły, co następuje...”], co zaś zasadniczo wynika z istoty współdziałania. Bez względu jednakże na źródło powstania określonych więzi, o rozróżnieniu którego była mowa powyżej, jako występujące w aktach normatywnych podlegają one ochronie prawnej.

Wśród poczynionych wcześniej wyliczeń dotyczących prawnego stosowania pojęcia „więź” nie pojawiła się fraza - „więź małżeńska”. Taka sytuacja może budzić pewne zdziwienie, gdyż istnienie więzi między małżonkami jest oczywiste, jak i oczywiście o relacjach małżonków, zarówno w języku potocznym, jak i w orzecznictwie oraz doktrynie mówi się zasadniczo właśnie w taki sposób. W tym momencie konieczne jest zatem zwrócenie uwagi na pewne aspekty. Po pierwsze, na fakt rozumienia małżeństwa jako rodziny [Art. 23 KRO.] i w odniesieniu również do takiego ujęcia należy niejednokrotnie spojrzeć na stosowanie przez ustawodawcę zestawienia „więź rodzinna”. Po drugie, korzystając z dorobku doktryny i orzecznictwa, wydaje się zasadne poszukiwanie w przepisach prawa treści więzi małżeńskiej, traktowanej jako samodzielny przedmiot ochrony prawnej oraz wyrazu wspólnotowego charakteru małżeństwa [Zob. A. Dziega, *Prawny wymiar małżeńskiej wspólnoty osób [w:] Kościelne Prawo Procesowe. Praw rodzinne. Materiały i studia.* T. 4., red. A. Dziega, M. Greszata, P. Telusiewicz, Lublin 2007, s. 13-38.].

The essence of the marriage bond in Polish law . Part I

The notion of ties of marriage does not appear in generally applicable legislation. In principle, the legislator uses expressions such as: marriage, to get married, husband and wife, family. Such situation may cause some surprise, since the relation between spouses is described in this very way within doctrine as well as judicature. However, the fact that marriage is protected and cared about by the state does not raise doubts. It is expressed for instance in the art. 18 of the Constitution of Poland in which the married couple and the family are mentioned separately (even if the latter is created by spouses alone). Consequently, the protection and care of marriage can be understood in two dimensions.

Notwithstanding, the legislator often uses the word “ties”. Thanks to that, one may identify its legal meaning. Thus, it is important to indicate characteristics typical for “ties such as”. In fact, ties cannot be separated from some subjects, as well as from the will to establish or have them. The maintenance of any ties always results in certain rights or duties. Ties as a legal term may be demonstrated as a legal relation existing in order to achieve some objectives or serve certain functions, which legitimizes rights and duties of some subjects, a typical *vinculum iuris*, isolated from any traits beyond the law. It can also motivate entering into a legal relation. Finally, it may exist independently of but be regulated by legal norms. In reference to the abovementioned notion of ties of marriage one should take into account the married couple, their rights and duties within marriage, marriage functions within interpersonal relations between spouses, as well as those fulfilled in respect to society and state, and consider the vocation of marriage. Ultimately, it must be added that ties of marriage are generally and statutorily established as family ones [see art. 23, Family and Guardianship Code].

The psychological or sociological perspectives of ties of marriage play a great role in deliberations within this subject matter. As far as the first field is concerned, the fundamental meaning of ties of marriage is emphasised, whereas the latter constitutes an constitutive and essential element of marriage and its existence. Right development of ties between the married also allows the execution of basic marriage functions, which on the other hand, is stressed by sociology.

Translated by Mariola Dyl-Wąsik

Słowa kluczowe: więź, małżeństwo, rodzina

Key words: tie, marriage, family

***Z problematyki kościelnego
prawa procesowego***



Pojęcie i rodzaje kanonicznych zasad procesowych (Przewodnik po kanonicznych zasadach procesowych – część I)

Niniejszy artykuł wpisuje się w podejmowane przez Autorkę badania nad kanonicznymi zasadami procesowymi [M. Greszata. *Iudicium cum principiis. Kodeksowa weryfikacja wybranych zasad procesowych w kanonicznych sprawach o nieważność małżeństwa. Lublin 2008.*]. W istotnych rozważaniach jest to jednak nowe ujęcie merytoryczne, gdyż publikacja ta podejmuje w sposób przystępny prezentację pojęcia i rodzajów zasad procesowych, aby ułatwić potencjalnemu czytelnikowi poruszanie się po zawłościach

systemu kanonicznego prawa procesowego.

Kanoniczny proces sądowy, chociaż jest formą rozstrzygania sporów podlegających jurysdykcji kościelnej, poprzez to, że dotyczy wiernych Kościoła katolickiego, jest przede wszystkim sposobem zaprowadzania ładu we wspólnocie Ludu Bożego. Istnienie sądownictwa kościelnego w łonie Kościoła, którego Głową jest Chrystus, jest z jednej strony formalnym potwierdzeniem faktu istnienia w nim konfliktów, czasami bardzo błahych, bo dotyczących posiadania nieruchomości lub uprawnień, a czasami bardzo poważnych, bo dotyczących istnienia lub nieistnienia węzła małżeńskiego lub święceń. Z drugiej strony jest potwierdzeniem silnej woli Kościoła, aby te konflikty możliwie szybko i skutecznie rozstrzygać, także od strony prawnej. Nie wolno bowiem zapominać o tym, że Kościół, który jest Ludem Bożym realizującym Boży plan zbawienia, nie przestaje być społecznością ludzką [M. A. Żurowski. *Eklezjalny fundament życia wspólnotowego. Prawo Kanoniczne 31 (1988) nr 1 – 2 s. 101 – 109.*].

Kanoniczne iudicium, jak każda droga sądowa, jest najdoskonalszą formą rozwiązywania kwestii spornych. Dlatego prawo Kościoła katolickiego dokłada wszelkich starań, by tę formę rozstrzygania wątpliwości na sposób sądowy zachowywać w jej kompletności struktur, procedur i zasad. Jest to bardzo ważne również dlatego, że wyroki trybunałów kościelnych wydawane są w Imię Boże, co zakłada ich zgodność z zamysłem Bożym [A. Dzięga. *Litis contestatio a wyrok w procesie o nieważność małżeństwa. Wiadomości Diecezjalne Siedleckie 4 (1994) s. 139 – 150.*]. Tym bardziej jest to istotne, że powinno je poprzedzać osiągnięcie pewności moralnej przez sędziów kościelnych, którą to pewność każdy sędzia weryfikuje również w swoim sumieniu [Z. Grocholewski. *Pewność moralna jako klucz do lektury norm procesowych. IusMatrimoniale 3 (1998) s. 9 – 43; P. Sadowski. Pewność moralna wymogiem wydania wyroku. Stowarzyszenie Kanonistów Polskich. Biuletyn 13 (2003) nr 16 s. 56 – 67.*].

Większość procesów prowadzonych w sądach kościelnych dotyczy spraw o nieważność małżeństwa, względem których należy zachowywać szczególną staranność, gdyż dotyczą one dobra publicznego Kościoła, a takim dobrem jest sakrament małżeństwa. Gdy małżeńska *communio personarum* zostaje zanurzona w Przymierzu Chrystusa i Kościoła, naturalna instytucja małżeństwa staje się – z woli Zbawiciela – sakramentem nowego przymierza [A. Pastwa. *Teologiczno – antropologiczny fundament jedności i nierozzerwalności – istotnych przymiotów małżeństwa kanonicznego. Prawo Kanoniczne 47 (2004) nr 1 – 2 s. 85; por. A. Pastwa. Teologiczny fundament sakramentalności małżeństwa: in fieri oraz in facto esse. Prawo Kanoniczne 46 (2003) nr 3 – 4 s. 65 – 85. Trzeba pamiętać, że o sakramencie małżeństwa można mówić jedynie w przypadku, gdy obydwójce małżonkowie są ochrzczeni. Zob. Z. Grocholewski. Sakrament małżeństwa: fundament teologiczny prawodawstwa kościelnego. Prawo Kanoniczne 40 (1997) nr 1 – 2 s. 194 – 197; H. Stawniak. Ku jedności doktrynalnej sakramentalności małżeństwa. Prawo Kanoniczne 33 (1990) nr 3 – 4 s. 127 - 145. Przy omawianiu sakramentalności małżeństwa nie należy zapominać o kontraktualistycznej naturze małżeństwa. Zob. G. Dzierżon. Polemika wokół kontraktualistycznej natury małżeństwa. Prawo Kanoniczne 43 (2000) nr 1 – 2 s. 95 – 106.*].

Dlatego też w sprawach o nieważność małżeństwa zalecana jest najdoskonalsza, sądowa forma rozpoznawania prawdy o małżeństwie.

O zasadzie procesowej, w kontekście prawa kanonicznego procesowego, można mówić zarówno w formie dyrektywnej [P. Wiliński. *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym. Zakamycze 2006 s. 22; A. Redelbach. Wstęp do prawoznawstwa. Toruń 1998 s. 204.*], gdy jest ona wprost wpisana przez Prawodawcę do Kodeksu Prawa Kanonicznego [Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Paulii PP. II

promulgatus. AAS 75 (1983) pars II, p. 1 – 317.], jak i w formie opisowej [P. Wiliński. Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym. Zakamycze 2006 s. 22; A. Redelbach. Wstęp do prawoznawstwa. Toruń 1998 s. 203.], gdy jest ona logicznie wyinterpretowana drogą wykładni z norm obowiązujących. Tej pierwszej nie można odmówić mocy obowiązującej, gdyż jest ona normą obowiązującą. Także tej drugiej nie można odmówić mocy obowiązującej w myśl zasady, że logiczne konsekwencje norm obowiązują tak, jak same normy [M. Wąsek – Wiaderek. Zasada równości stron w polskim procesie karnym w perspektywie prawnoporównawczej. Zakamycze 2003 s. 20.]. I jedno i drugie skuteczniają się na gruncie procesu kanonicznego, ściśle sądowego, posiadającego konkretne elementy, konkretną strukturę i cel, którym jest iudicium.

Warto zauważyć, że wszystkie zasady procesowe, związane z powstawaniem i przebiegiem iudicium, układają się w trzy grupy tematyczne. Pierwsza z nich to zasady koniecznie obecne w czynnościach wszystkich uczestników iudicium, chociaż wiążące każdego z nich indywidualnie. Zasady te są istotne z racji na cel iudicium. Należą do nich: zasada poszukiwania prawdy obiektywnej i zasada poszanowania prawa do obrony. Druga grupa skupia zasady techniczne, nakazane przez Prawodawcę z jakiejś określonej racji, nie mające jednak wpływu na strukturę iudicium. Wśród nich należy wskazać: zasadę pisemności i ustności, zasadę tajności i jawności, zasadę prywatności i publiczności oraz zasadę inkwizycyjności i dyspozycyjności. Wreszcie do trzeciej grupy należy zaliczyć zasady ściśle związane z wewnętrzną strukturą iudicium, określające prawa i obowiązki poszczególnych uczestników procesów „w relacji do iudicium”. Zasady te muszą się odnosić do integralnych elementów iudicium, czyli do stron sporu, do sędziego, do przedmiotu sporu i do rozstrzygnięcia sporu. Wśród zasad odnoszących się do stron znajdują się: zasada kontradiktoryjności, zasada równości i zasada dwustronności. W zasadach odnoszących się do sędziego mieszczą się: zasada odpowiedzialności przewodniczącego i zasada kolegalności. Zasadami odnoszącymi się do przedmiotu sporu są: zasada litiskontestacji i zasada litispendencji. A do zasad odnoszących się do rozstrzygnięcia można zaliczyć: zasadę apelacyjności, zasadę skuteczności dwóch zgodnych orzeczeń sędziowskich oraz zasadę niepodważalności dekretów i wyroków przedstanowczych.

Zasady obejmujące trzecią grupę są konstytutywnie związane z wewnętrzną strukturą iudicium. Można o nich powiedzieć, że zasady te organizują iudicium. W konsekwencji można je podzielić na takie, które odnoszą się do rozpoznawania i takie, które odnoszą się do rozstrzygnięcia sporu w ramach iudicium. Wśród tych, które odnoszą się do rozpoznawania można wskazać zasady: istotne dla stron (zasada kontradiktoryjności, zasada równości stron i zasada dwustronności), istotne dla sędziów (zasada odpowiedzialności przewodniczącego i zasada kolegalności) oraz istotne dla przedmiotu sporu (zasada litiskontestacji i zasada litispendencji). Wśród zasad odnoszących się do rozstrzygnięcia sporu można z kolei wskazać następujące zasady: apelacyjności, skuteczności dwóch orzeczeń sędziowskich oraz niepodważalności dekretów i wyroków przedstanowczych. Wszystkie te zasady, czyli: zasady organizujące strony, zasady organizujące sędziów, zasady organizujące przedmiot sporu (ogólnie można je nazwać zasadami organizującymi rozpoznanie sporu) i zasady organizujące rozstrzygnięcie sporu, są ubrane w formę prawną, w formalistykę procesową, która przebiega od rozpoznania aż po rozstrzygnięcie sporu.

Kanoniczne iudicium składa się z elementów strukturalnych i proceduralnych. Do strukturalnych należy zaliczyć: strony, sędziego, przedmiot sporu i formalistykę procesową [A. Dziega. Elementy strukturalne kanonicznego sądowego procesu spornego. W: Veritati Salvificae Servire. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. zw. dr. hab. Edwardowi Góreckiemu z racji 70 rocznicy urodzin. Red. W. Wenz. Wrocław 2002 s. 101 – 115.]. Te cztery elementy w ramach iudicium funkcjonują jako rzeczywistość rozpoznawania sporu, co w sposób bezpośredni zmierza do rzeczywistości rozstrzygnięcia sporu. Cała ta konstrukcja iudicium funkcjonuje i „ożywa” poprzez elementy proceduralne: procedurę składania skargi powodowej, procedurę ustalania formuły wątpliwości, procedurę dowodzenia, procedurę dyskusji sprawy, procedurę wyrokowania i procedurę podważania wyroku [A. Dziega. Elementy strukturalne kanonicznego sądowego procesu spornego. W: Veritati Salvificae Servire. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. zw. dr. hab. Edwardowi Góreckiemu z racji 70 rocznicy urodzin. Red. W. Wenz. Wrocław 2002 s. 101 – 115.]. Z tego wszystkiego wynikają, a jednocześnie stoją u podstaw, zasady procesowe organizujące iudicium w kanonicznych sprawach o nieważność małżeństwa. Zasady te - w ich teoretycznej i formalnej

strukturze - są rozumiane analogicznie, jak w systemach prawa poszczególnych państw. We wspólnocie Kościoła wyrastają one jednak z natury Ludu Bożego, który jest przecież Mistycznym Ciałem Chrystusa, żyjącym w Duchu Świętym. Dlatego interpretacja tych zasad w konkretnych sytuacjach musi uwzględniać tę naturę sądownictwa kościelnego.

Jednym z elementów strukturalnych są strony procesowe [F. J. Ramos. *I tribunali ecclesiastici. Costituzione, organizzazione, norme processuali*. Roma 1998 p. 28.], z których udziału w iudicium wynikają trzy zasady: kontrydiktoryjności, równości i dwustronności. Ich realizacja jest możliwa poprzez istnienie i funkcjonowanie innego elementu strukturalnego iudicium, którym jest sędzia. To właśnie on kontroluje realizację tych zasad, które są potrzebne w celu przyznania uprawnienia w kontekście kolejnego elementu strukturalnego iudicium, jakim jest przedmiot sporu. Wszystkie trzy zasady są jednocześnie wstępnymi założeniami, które muszą być brane pod uwagę, gdy Prawodawca kościelny przystępuje do tworzenia kodyfikacji kanonicznej. Stoją one bowiem na straży równości wiernych co do ich godności i działania, na skutek czego każdy wierny, zgodnie ze swoją pozycją i zadaniem, współpracuje w budowaniu Ciała Chrystusowego, którym jest Kościół [CIC c. 208.].

Sędzia również jest elementem strukturalnym iudicium [F. J. Ramos. *I tribunali ecclesiastici. Costituzione, organizzazione, norme processuali*. Roma 1998 p. 28 – 29.], z którego udziału w postępowaniu sądowym wynikają dwie zasady: odpowiedzialności przewodniczącego i kolegialności. Obie zasady stają się skuteczne w odniesieniu do dwu innych elementów strukturalnych iudicium, którymi są: strony i przedmiot sporu, ponieważ kompetencje sędziów dotyczą w szczególności władzy nad stroną i przedmiotem sporu. Te dwie zasady muszą być brane pod uwagę, jako wiodące, przed przystąpieniem do tworzenia norm kodeksowych Kościoła. Każdy sędzia kościelny uczestniczy bowiem bezpośrednio we władzy rządzenia, w tym przypadku we władzy sądowniczej Kościoła, nadanej Kościołowi przez samego Chrystusa Pana.

Przedmiot sporu to kolejny element strukturalny iudicium [F. J. Ramos. *I tribunali ecclesiastici. Costituzione, organizzazione, norme processuali*. Roma 1998 p. 26 – 27.], którego istnienie implikuje dwie zasady procesowe: zasadę litiskontestacji i litispendencji. Ale ochronę przedmiotowi sporu, w kontekście tych zasad, może zagwarantować sędzia, również jako element jej strukturalny iudicium. Jednakże zainteresowanymi w przedmiocie sporu pozostają zawsze strony procesowe, jako element strukturalny iudicium. Z istnienia kontrowersji, czyli przedmiotu sporu, wynikają dwie zasady organizujące przedmiot sporu w iudicium, które tym samym stają się założeniami, w oparciu o które tworzy się normy prawa procesowego. Dzieje się tak dlatego, że Kościół, mocą własnego i wyłącznego prawa, rozpoznaje sprawy dotyczące rzeczy duchowych i związane z duchowymi [CIC c. 1401 1°.], które przecież są przedmiotem sporów rozstrzyganych w ramach iudicium. W tym zakresie Kościół musi wręcz posiadać własny i wyłączny instrument zaprowadzania ładu prawnego.

Każde postępowanie, po wcześniejszym rozpoznaniu będącym elementem proceduralnym iudicium, zmierza do rozstrzygnięcia, również jako elementu proceduralnego iudicium. Z definitio wynikają trzy zasady: apelacyjności, skuteczności formalno – prawnej dwóch orzeczeń sędziowskich i niepodważalności dekretów i wyroków przedstanowczych. Do rozstrzygnięcia doprowadza sędzia (element strukturalny iudicium), ale owo rozstrzygnięcie dotyczy przedmiotu sporu (element strukturalny iudicium), w którym zainteresowane są strony (element strukturalny iudicium). Z jednej strony zasady te wynikają z konieczności rozstrzygnięcia sporu, po jego wcześniejszym rozpoznaniu, ale z drugiej strony są one wstępnymi założeniami, które powinny być brane pod uwagę przy tworzeniu norm kodeksowych. Mają bowiem skutecznie zabezpieczyć potrzebę pełnej sprawiedliwości w Ludzie Bożym, rozumianej jednak z jej teologicznym pogłębieniem. Trzeba bowiem pamiętać o tym, że zbawienie dusz zawsze jest najwyższym prawem w Kościele [CIC c. 1752.].

Z powyższego wynika, że zasady procesowe wraz z elementami strukturalnymi i proceduralnymi iudicium wzajemnie się przenikają. Dzięki zasadom elementy te, będąc statycznymi, nieożywionymi, zostają wprowadzone w ruch. Dynamiz iudicium zapewniają więc zasady, przy jednoczesnej obecności wszystkich elementów strukturalnych i proceduralnych iudicium, jako konstytuujących owo iudicium.

Wprowadzenie tego typu dystynkcji zasad procesowych jest możliwe jedynie w sytuacji dokładnego określenia płaszczyzny postępowania sądowego, której to płaszczyzny wyodrębnione wyżej

zasady dotyczą. Nie da się bowiem określić teoretycznego charakteru i skuteczności zasad, jeśli wcześniej nie wskaże się, w jakim obszarze one funkcjonują. Dlatego tak bardzo ważne staje się szczegółowe określenie iudicium w zakresie kanonicznego prawa procesowego, jako przestrzeni działania kanonicznych zasad procesowych. Obszarem badawczym w tym kontekście pozostaje kodeksowe prawo procesowe, zarówno w kontekście wypracowanej doktryny, jak i norm Prawodawcy.

Na gruncie kanonicznego prawa procesowego, czyli w odniesieniu do iudicium, można wskazać także zasady fundamentalne, takie jak: prawo do obrony, poszukiwanie prawdy obiektywnej, zamierzenia pastoralne. Można również wyodrębnić zasady fundamentalne inspirujące VII Księgę Kodeksu Prawa Kanonicznego: centralne miejsce władzy sądowej Papieża i biskupa diecezjalnego; centralne miejsce pewności moralnej; preferencja rozwiązań pozasądowych. Ponadto, można wymienić zasady inspirujące VII Księgę Kodeksu o wielkim znaczeniu: zasadnicza jednorodność prawa procesowego; wspólne wykonywanie władzy sądowniczej na poziomie Kościołów partykularnych; procedura jasna, krótka, prosta i równocześnie bezpieczna; centralne miejsce zwykłego procesu spornego; procedura zasadniczo pisemna; proces publiczny wobec stron, tajny wobec innych.

Wśród kanonicznych zasad procesowych, czyli odnoszących się do iudicium, można również wyodrębnić zasady typowo kanoniczne: podporządkowanie procesu i uprzywilejowanie prawdy substancjalnej w odniesieniu do pewności formalnej. Istnieją również kanoniczne zasady procesowe o charakterze technicznym: sporność, formalistyka, autorytatywność orzeczeń sędziowskich, publiczność orzeczeń sędziowskich. Oprócz nich w kanonicznym procesie są obecne zasady, które ustalają sposób wykonywania władzy sądowej: jawność i tajność, ustność i pisemność, inkwizycyjność i dyspozycyjność.

Szczególnie ważny, w tym kontekście, jawi się podział na zasady procesowe opisowe i dyrektywne. W ujęciu opisowym są one pojmowane jako wzorzec ukształtowania określonej instytucji prawnej, odtworzony na podstawie obowiązujących norm. W ujęciu dyrektywalnym są one pojmowane jako wiążące prawnie normy, należące do danego systemu prawnego, nadrzędne w stosunku do innych norm tego systemu. W kanonicznym prawie procesowym można odnaleźć i jedne i drugie.

Zasada kontradyktoryjności w Kodeksie Prawa Kanonicznego jest ujęta w formie opisowej, nie ma bowiem normy, w której jest ona wprost wpisana i dlatego należy ją wyinterpretować z ogółu norm procesowych. Jest to jedyna zasada, wśród zasad organizujących iudicium, która ma taką postać w Kodeksie. Zasada równości stron jest wyrażona w formie dyrektywnej w kanonie 1434, podobnie zasada dwustronności ma formę dyrektywalną wyrażoną w normie kanonu 1476 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku.

Zasada odpowiedzialności przewodniczącego za przebieg postępowania sądowego jest również zasadą w ujęciu dyrektywalnym, ponieważ została wpisana do Instrukcji procesowej *Dignitas connubii* [Pontificium Consilium De Legum Textibus. Instructio „Dignitas connubii” servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii (25 I 2005). *Communicationes* 37 (2005), p. 11 – 89.] w artykule 46 § 2, ale w Kodeksie Prawa Kanonicznego należy ją wyinterpretować z całości przepisów procesowych, co sugeruje, że ma ona formę opisową. Z kolei zasada kolegialności jest zasadą w ujęciu dyrektywalnym, co znajduje swoje odzwierciedlenie zarówno w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku w kanonie 1426 § 1, jak i w Instrukcji procesowej *Dignitasconnubii* w artykule 45.

Zasada litiskontestacji przez Prawodawcę została wprowadzona do Kodeksu Prawa Kanonicznego w ujęciu dyrektywalnym w normie kanonu 1513 § 1. Ma ona odzwierciedlenie merytoryczne w Instrukcji *Dignitas connubii*, ale litiskontestacja jest tam nazywana formułą wątpliwości, ze względu na specyfikę spraw o nieważność małżeństwa, niemniej jednak analogiczne brzmienia norm można odnaleźć w artykułach 135 – 137 Instrukcji *Dignitas connubii*. Z kolei zasada litispencji ma bardzo szczególną formę dyrektywalną w Kodeksie w kanonie 1512 5°, dlatego, że jest ona wprost przez Prawodawcę nazwana zasadą (*principium*), a dopiero potem jest wyrażona jej treść. Takie ujęcie zasady przez Prawodawcę nie sugeruje, oczywiście, jej szczególnego znaczenia w odniesieniu do iudicium, jest jedynie wyjątkowym sposobem zapisu tej zasady.

Zasada apelacyjności w Kodeksie Prawa Kanonicznego przez Prawodawcę została zaproponowana w formie ogólnej dyrektywy w kanonie 1628, a następnie potwierdzona dla spraw o nieważność małżeństwa

w kanonie 1682 § 1. Dyrektywa ta znajduje również odzwierciedlenie w Instrukcji procesowej Dignitas connubii w artykule 264 i 279. Zasada skuteczności dwóch zgodnych orzeczeń została w Kodeksie Prawa Kanonicznego wyrażona w formie dyrektywnej przede wszystkim w kanonie 1641 1°, z uwzględnieniem kanonu 1643. Podobną dyrektywę można znaleźć w artykule 289 § 1 Instrukcji Dignitas connubii. Następnie zasada ta jest bardzo mocno podkreślona w kanonie 1644 § 1, odpowiednik tej normy można odnaleźć w Instrukcji procesowej Dignitas connubii w artykule 290 § 1. Ale w Kodeksie Prawa Kanonicznego można jeszcze odnaleźć normy precyzujące tę ogólną dyrektywę dla spraw o nieważność małżeństwa: kanon 1682 § 1 i 1684, co znajduje swoje odzwierciedlenie w artykule 264 Instrukcji Dignitas connubii. Z kolei zasada niepodważalności dekretów i wyroków przedstanowczych w Kodeksie została przedstawiona w formie dyrektywnej w kanonie 1629 4°, treść tę można odnaleźć w normie artykułu 280 § 1 4° Instrukcji dla spraw o nieważność małżeństwa Dignitas connubii.

Należy więc zauważyć, że wśród zasad związanych z wewnętrzną strukturą iudicium przeważająca ilość, są to zasady w ujęciu dyrektywalnym, właściwie można wskazać tylko jedną zasadę w ujęciu opisowym, którą jest zasada kontradiktoryjności, ontycznie niemożliwa do dyrektywalnego wpisania w normę. Wszystkie inne zasady mają formę dyrektywy wpisanej albo do Kodeksu Prawa Kanonicznego albo do Instrukcji Dignitasconnubii. Są również takie, które są wpisane jednocześnie do Kodeksu i do Instrukcji. Zaproponowana wyżej systematyka zasad nie stanowi zamkniętego katalogu. Katalog ów, a także związane z nim dystynkcje, można i należy rozszerzać, zarówno w kontekście rodzajów zasad już wypracowanych przez procesualistykę, jak i w kontekście zasad związanych ściśle z wewnętrzną strukturą iudicium. Zasady te można odczytywać i wyinterpretowywać z norm procesowych odnoszących się do stron sporu, do sędziego, do przedmiotu sporu, do formalistyki procesowej oraz do rozpoznawania i rozstrzygnięcia sporu.

***Nozione e tipi dei principii processuali nel diritto canonico
(Guida per i principii processuali nel diritto canonico – parte I)***

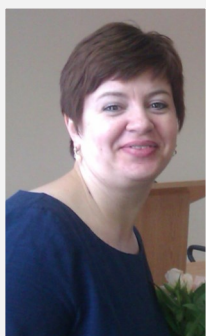
Tra tanti principii processuali riconoscibili in quest'ambito, è possibile notare che, dal punto di vista logico, esse si dividono in tre gruppi tematici. Il primo è costituito dai principii necessari, presenti nelle azioni di tutti i partecipanti allo *iudicium*, che vincolano ciascuno di essi individualmente e sono fondamentali per la finalità dello *iudicium*. Appartengono a questo gruppo: principio della ricerca della verità obiettiva e principio del diritto alla difesa. Il secondo gruppo è costituito dai principii tecnici, imposte per qualche motivo dal Legislatore, non aventi influenza sulla struttura dello *iudicium*. Tra di esse vi sono: principio della scrittura e dell'oralità, principio della pubblicità e del segreto, principio del privato e del pubblico, principio inquisitorio e dispositivo. Infine, al terzo gruppo possiamo attribuire i principii che organizzano lo *iudicium*, ossia quelle collegate alla sua struttura interna, in grado di definire i diritti e gli obblighi dei vari partecipanti al processo „nei confronti dello *iudicium*”. Pertanto, definiscono ed impongono la struttura interna dello *iudicium* e ne divengono elemento indispensabile, poiché senza di loro lo *iudicium* smette di essere tale. In questo modo vanno a costituire la base formale del processo.

Słowa kluczowe: proces kanoniczny, zasady procesowe w prawie kanonicznym, zasada kontradiktoryjności; trybunały kościelne

Parole chiavi: il processo canonico; i principii processuali nel diritto canonico; i tribunali ecclesiastici

Varia





Правовой код как воссоздание содержания правовой реальности

Общепризнанным средством обмена информацией для людей является язык как определенное сочетание знаков, символов, кодов и т. п. Наиболее распространенное и доступное определение понятия “код” подано в словаре иностранных слов: здесь трактуют код как систему символов для передачи, обработки и хранения (запоминания) разной информации или как ключ к способу шифровки или расшифровывания текста [Словник іншомовних слів / за ред О.С. Мельничука. – К.: Гол. ред. Укр. рад. енциклопедії, 1977. – 776 с. 336]. При этом указано, что это слово является дословным переводом французского code, но первоосновой является латинское понятие codex – навошенная дощечка для

письма, связку которых использовали для записи свода законов.

Коды применяют во всех сферах жизнедеятельности человека, от чего зависит и сам вид кода (цифровой, алфавитный, рельефно точечный – шифр Брайля для незрячих, матричный и тому подобное). Не является исключением относительно применения кодов и сфера правоотношений. Однако этот аспект функционирования права пока еще остается мало исследованным.

В действующем законодательстве Украины коды упоминаются разве что в контексте Закона “Об авторском праве и смежных правах” [Про авторське право і суміжні права: Закону України від 23.12.93 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 13. – Ст. 181] как элементы определенной информации. Научные работники рассматривают правовые коды в пределах изучения символов, знаков, шифров и так далее. Так, например, русская исследовательница Т. Лешкевич считает язык в целом знаковой реальностью. Такой же позиции придерживается и украинский ученый А. Конверский, который применяет эту теорию в пределах логики права. Вопрос символизма волнует и украинских юристов-практиков, в частности П. Стецюк упоминает коды национального сознания, проводя политико-правовой анализ государственных символов Украины. Кодировку информации и языка вообще изучал О. Сосновский, но он ничего не вспоминал о возможности кодировки языка права. Зато семиотический аспект языка права анализировала харьковская исследовательница С. Зархина в контексте своей диссертации, но только в пределах исторического аспекта языка права как предмета философско-логического анализа.

Цель нашего исследования – довести наличие семиотических кодов права, а также дать определение понятию “код в праве”.

Рассмотрим сначала смысловую нагрузку права как потенциально закодированной системы. В целом право можно изобразить как совокупность основных принципов его функционирования через трехчленную формулу “равенство – справедливость – свобода”. Однако, кроме этой общепринятой и общепризнанной триады основных принципов права, в праве четко проявляются своеобразные семиотические дихотомии. По большей части их можно возвести к таким, как: “правомерное / противоправное” или “право / не-право”. При этом первая составляющая имеет откровенно позитивный символизм, воспринимается как приемлемое, разрешенное, желаемое, а вторая – негативный, что ассоциируется с нарушением установленных для всех правил, с их пренебрежением.

Иначе говоря, в праве, как и в любой другой социальной сфере, сформированы идеологические коды. В них “случайное надлежит стереть, в любом случае оно не подлежит распространению разными каналами определенного общества; тогда как “нужные” с точки зрения данной цивилизации сообщения подлежат обязательному тиражированию” [Почепцов Г. Семиотика / Г. Почепцов. – К.: Рефл-бук; Ваклер, 2000. – 432 с. 402]. В нашем случае “случайное” – это противоправное, а “нужное” – правомерное. Поэтому первое окрашено негативной символикой, его нужно, за Г. Почепцовим, стереть и не дать ему распространиться; и наоборот, второе – положительно символическое – принадлежит не только поддерживать, но и как можно больше распространять, пропагандировать. Интересным в этом контексте является пример, который навел Г. Почепцов: “Целина” Л. Брежнева существовала не только в пределах вербального текста, ее читали по радио, она выходила в виде пластинок, попадала в школы, на театральную сцену. Таким образом для выхода этого типа сообщения использовали все имеющиеся в обществе “языки” [Почепцов Г. Семиотика / Г. Почепцов. – К.: Рефл-бук; Ваклер, 2000. – 432 с. 402].

То же самое должно происходить с правом, если мы хотим его “тиражировать”: оно должно существовать не только в печатных текстах Конституции, других законов и подзаконных нормативных актов, но и присутствовать в разнообразном рекламировании правомерного поведения как социально желаемого и полезного с использованием всех каналов массовой коммуникации (телевидения, радио, прессы, Интернета, литературы, театра и т.д.).

Такой символизм сферы правоотношений выстраивает свою систему координат со знаками “плюс” и “минус”. Следует признать, что количественное разделение этой системы должно быть явно непропорциональным, ведь каждое общество пытается преодолеть противоправность, возвести ее к нулю, тем самым увеличив пространство для правомерности. Набор своеобразных (если говорить современным языком) слоганов, которые отображают дихотомию “право / не-право”, определяет некую мифологию отдельной эпохи. Так, например, в вербальной памяти украинцев отображен миф “правды / неправды” в виде сказок (О правде и кривде), пословиц и поговорок, в которых правда всегда сильнее неправды (Ложь стоит на одной ноге, а правда – на двух; Правдой весь мир обойдешь, а неправдой и к порогу не дойдешь; Маленькая правда все неправды перевесит; Правда суда не боится; Что правда, то не грех и другие). Однако это все в идеале, а в действительности часто случается так, что неправда, хотя и недолго, но нивелирует правду. Это также замечено: Кто врет, потому легче, а кто правдует, тот бедствует; Где сила господствует, там правда молчит; Когда золото выплывает, правда потопает и т.п. То есть символ правды стирается символикой физического или материального преимущества. Особенно это касается сферы публичных отношений, к которым, в частности, принадлежат и правоотношения. Ведь символы творят люди на основе частоты повторения. Код “права / не-права” становится ключом к раскрытию уровня развития общества, а следовательно, и государства.

Правовая мифология современной Украины пользуется новыми кодами типа: беловоротничковая преступность; теневая экономика; коррумпированная власть; оборотень в погонах и т.п. Все это является своеобразными вербальными кодами, применение которых упрощает понимание содержания сказанного. Например, когда преступность называют беловоротничковой, это значит, что совершенные преступления отмечаются высокой интеллектуальной подготовкой, незаурядным мастерством выполнения и применением новейших технологий (дословно идет речь о возможности совершения преступлений не только “с ножом в руках и по локоть в крови”, а в чистой белой рубашке, “интеллигентно”). Это понятие подают наравне с такими определениями разновидностей преступности, как экономическая, латентная, организованная, профессиональная, рецидивная, транснациональная и тому подобное, и трактуют как условное название совокупности преступлений должностных лиц, уполномоченных, осуществлять государственные функции (чиновников) [Злочинність // СЛОВНИК.net: Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.slovnkyk.net>].

Кое-кто из исследователей говорит о политико-правовой мифологии, наводя как пример феномен конституции [Шаповал В. Феномен конституції у контексті вітчизняної політико-правової «міфології» / Володимир Шаповал. – Дзеркало тижня. – № 29 (708). – 2008, 9-15 серп]. Другие, отмечая сложную, неоднозначную диалектику мифологии и права, обращают внимание именно на то, что более “крепкие основы, первоисточники правовой культуры будут у того этноса, в мифологии которого глубже и детальнее “проработаны” предправовые мотивы и сюжеты, выражено более четкое отношение к нормам, обычаям, последствиям их нарушения” [Семитко А. Развитие правовой культуры как правовой прогресс / А. Семитко. – Екатеринбург: Изд-во Урал. юрид. академии, Изд-во Гуманитарного ун-та, 1996. – 249 с. 91]. О правовых мифах как первобытном периоде развития права говорят также в контексте мифологического правосознания, мифологической правовой культуры [Дмитрієнко І. Первісна українська правова культурапочаткові форми художньо правової свідомості, культури та їх артефактів – першооснови нормативно-правового світоосмислення / І. Дмитрієнко // Форум права. – № 2. – 2009. – С. 112-119]. Обобщая эти позиции, философы права считают мифы “не просто чувственным отношением, физиологичным ощущением, а мироощущением. То есть это такое ощущение исторической реальности, когда что-то конкретно чувственное воспринимается как обобщенное: чувственное отражение мира как целого. Ведь из трех основных уровней отношение человека к миру – мироощущения, мировосприятия и миропонимания, – в мифологическом виденье истории наиболее развитым

является именно мироощущение... ” [Кравченко А. Міфологічне та релігійне світовідчуття в осмисленні права / А. Кравченко. – Філософські обрії. – № 21. – 2009 с. 186-187]. Иначе говоря, именно на уровне мифов зарождаются и формируются так называемые коды творения и понимания права.

Процесс творения свойствен всем естественным и социальным феноменам, хотя каждый из них имеет свою специфику возникновения. Право является четко спланированным и прогнозируемым, но в то же время синергетическим и спонтанным. Оно является нелинейной открытой системой, которая постоянно взаимодействует с окружением, принимая от последней информацию, прорабатывая ее и диктуя ему результаты такой проработки с надеждой на то, что это окружение поймет и выполнит его веление. Чтобы именно так и случилось, информация в праве должна содержать понятное для окружения содержание, что адекватно будут воспринимать все правовые потребители. То есть код адресата и адресанта должны совпадать.

Код права известен всем, кто руководствуется этим правом в пределах определенного общества, отдельного государства, в котором функционирует это право. Ведь такой код формируют сами его потребители, закладывая в него сущность своего упорядоченного существования. Такие коды зависят от многих факторов. По нашему мнению, все эти факторы можно объединить в две большие группы: 1) динамические (ретроспективные) и 2) статические (географические). При этом следует отметить, что это разделение является достаточно условным. К первой группе мы можем отнести факторы, которые влияют на формирование и творение права в исторической ретроспективе, добавляя ему признаки каждой отдельной исторической эпохи (право современности отличается от права Киевской Руси, времён казацкой государственности и даже советского периода становления нашего государства, но историко-правовые достопримечательности этих эпох, однозначно, заложили свою содержательность в право современной Украины). Вторую группу факторов, которые влияют на формирование кодов в праве, составляют современные условия взаимоотношений национальной правовой системы с мировым сообществом (особенно остро это чувствуется в условиях тотальной глобализации).

Факторы обеих групп в своем взаимодействии актуализируют кодовое содержание бытия права с перспективой перехода на новые этапы творения (развитию). Налагаясь друг на друга, каждый из таких факторов, проецирует свои коды, таким образом “происходит дифракция (взаимопроникновение) вариантов, которое затрагивает новые неактивные актуальности витка (спирали развития – О.Б.), открывая неизвестные зоны с последующей структуризацией их содержания в спирали, в новые и новые параллельные перспективы вариативностей. Так создается, а точнее – проявляется голограмма” [Драч О. Бесіди з майстром / Олег Драч: Електронний варіант. – Режим доступу: <http://www.teatral.org.ua/articles/materialy/oleg-drach-besidi-z-majstrom>]. Иначе говоря, код права создает своеобразную голографическую схему, которая является основой последующего правотворчества; это так называемая смысловая сердцевина упрощенного изображения в общих чертах строения правовой системы, системное описание содержания права без детализации и конкретики, готовая трафаретная формула для понимания специализированного языка права.

Взаимодействие права как закодированного содержания и право-воспринимателя как декодировщика имеет сложную информативную природу. Здесь кроется взаимосвязь формы и содержания права (причем форму права мы здесь понимаем не в юридическом значении, когда она совпадает с источником права, а в диалектическом значении как специфический способ выражения сущности).

Форма и содержание как соотносительные категории диалектики, которые находятся в органическом единстве, отображают две взаимозависимых, противоречивых стороны бытия предмета, явления, процесса; в живой природе и общественных явлениях проявляются как единство функции и органа. Когда характеризуется тело в статике, в его пространственных связках, категория “форма” выражается понятиями “структура”, “строение” и т.п. Ближайшим к этим категориям является понятие “организация” (способ связи элементов содержания в его движении и развитии). Содержание входит в форму как его объективная основа, а форма входит в содержание как его организация. Нет бесформенного содержания, как нет бесформенной вещи. Форма не существует сама по себе. Она лишена любой ценности, если не является формой содержания

[Філософія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / С.П. Щерба, В.К. Щедрін, О.А. Заглада; за заг. ред. С.П. Щерби. – К.: МАУП, 2004. – 216 с. 212]. Если говорить о коде права в этом контексте, то это будет как раз сочетанием формы и содержания права, определенной функцией информации в праве, ее семиотической характеристикой: знаковая составляющая информации в праве стоит наравне с олицетворяемым содержанием, которое заложено в слова (правовые символы) [Балинська О. Інформація у праві / О. Балинська // Мандрівець. Всеукраїнський науковий журнал. – № 2. – К.: НАУКМА, 2010 с. 83].

Слово является знаком, который содержит информацию. Обычно этот знак имеет звуковую, письменную или мыслительную форму. То есть слово в праве, как и в любой другой социальной сфере, имеет несколько измерений. Выделяют два таких измерения – виртуальный и физический, – что, в свою очередь, проявляется в трех формах: “первая форма – словомысль, организованная энергия информации во взаимодействии чувственного и известного (принадлежат к виртуальному измерению); вторая форма – слово молвленное, артикулированное, то есть звучная форма, а также третья каллиграфическая форма – слово писаное, знак, иероглиф (они принадлежат к физическому измерению)” [Драч О. Бесіди з майстром / Олег Драч: Електронний варіант. – Режим доступу: <http://www.teatral.org.ua/articles/materialy/oleg-drach-besidi-z-majstrom>]. Абстрагируясь от этого, код в праве является не только сочетанием виртуального (чувственного) аспекта с вербальным (устным и письменным), но и определенным пеленгатором, средством установления правильного направления понимания заложенного содержания в условиях вариативной, постоянно переменной правовой реальности.

В этом контексте очень важно не свести понимание кода к по-семантически негативно окрашенным понятиям, которые иногда воспринимаются как сопутствующие при анализе знаковых систем. Речь идет о понятии “клише” – затертое выражение [Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТ “Перун”, 2004. – 1440 с. 434], “стереотип” – то, что часто повторяется, привычное, трафаретное, шаблонное [Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТ “Перун”, 2004. – 1440 с. 1193], “трафарет” – общепринятый или признанный образец [Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТ “Перун”, 2004. – 1440 с. 1263], “шаблон” – образец, взятый для наследования, банальность [Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТ “Перун”, 2004. – 1440 с. 1387], “штамп” – образец, что ему слепо подражают [Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТ “Перун”, 2004. – 1440 с. 1406] и т. п. Хотя нужно заметить, что стереотипность, шаблонность и тому подобное координируют процессы мышления, пректируя их в заданном направлении (в случае правоотношений это позитивный аспект).

Ведь сфера правоотношений собственно требует четкости и однозначности. Творческая активность правового мышления заключается в создании особенного языка как знаковой системы (системы языковых выражений), которая служит средством проявления мыслей, профессионального общения законодателей, средством передачи профессиональной (правовой) информации. Эта знаковая система состоит из специальных юридических терминов, которые имеют особенное правовое содержание, и называется языком права или юридическим языком. В пределах этой семантической системы определяют две семантические категории: высказывание, имена (общие, единичные, абстрактные, конкретные) и юридические понятия (“право”, “закон”, “правонарушение”, “преступление”, “наказание”, и т. д.), которые имеют специфическое содержание и предметно отраслевое значение [см. Руснівський В. Структура лексичної і граматичної семантики / В. Руснівський. – К.: Наук. думка, 1988. – 240]. Все юридические понятия с точки зрения семиотики являются знаками, языковыми выражениями, которые называют определенный правовой объект и формируют своеобразный феномен – метаязык права как систему символов и знаков, которые используют для анализа самого языка. Метауровень функционирует одновременно с другими уровнями языка права – теоретическим (язык юридических теорий, язык юридических законов), эмпирическим (прикладной язык, то есть язык правового анализа, правоприменения, язык толкования и т. д.) и объектным уровнем (система знаков и символов естественного и искусственного (формального) языка, которые представляют и отображают реальные объекты

(предметы, явления, процессы), которые исследуют (познают) юристы в процессе правовой деятельности) [см. Тищенко К. Метатеория мовознавства / Костянтин Тищенко. – К.: Основи, 2000. – 350].

Сущность метатеории языка права можно коротко охарактеризовать как методологию синтеза знаний нескольких теорий. В условиях сосуществования многочисленных конкурентных языковых теорий его изучение становится все актуальнее. Роль метатеории в синтезе знаний о языке права можно сравнить, как считает К. Тищенко, с ролью вспомогательных построений в геометрическом доказывании: когда, геометры, чтоб доказать определенную теорему, сначала формулируют то, что дано, а затем проводят новые линии, в которых нуждаются для своих рассуждений [цит. за: Тищенко К. Метатеория мовознавства / Костянтин Тищенко. – К.: Основи, 2000. – 350 с. 34], например, ища внешний угол треугольника продолжают сторону, которая образует этот угол. Так же и в праве: специальный язык права, который принадлежит к сфере естественного языка, может быть метаязыком относительно формального языка права (при использовании языка кодов, знаков дорожного движения, языка программирования), языка логики и математики в правовой деятельности, когда язык права берется как знаково-символическое средство указания и анализа использования формального языка в правовом познании.

Использование кодов в языке права выводит его на новый уровень, но не нужно воспринимать это как осложнение его понимания. “Метатеорию строят совсем иначе, чем формальные системы, – пишет В.И. Кураев, – в ней используют обычные содержательно интуитивные рассуждения, ее выводы должны быть интуитивно ясными. Метатеоретические рассуждения выражаются обычным языком” [цит. за Тищенко К. Метатеория мовознавства / Костянтин Тищенко. – К.: Основи, 2000. – 350]. Все это касается и метатеории языка права, в котором код является сочетанием содержания, которое совокупно заложено субъектами социокультурного, в том числе соционормативного пространства. Поэтому можно говорить о коде в праве как своеобразном метакоде, который предусматривает его промежуточное положение, способность к сочетанию в себе изменений, превращений, реформаций и в то же время требований, потребностей, норм правовой реальности. Это значит, что код в праве можно изучать с помощью других культурных кодов (языковых, психологических, философских и т. п.), а также применять как ориентир для изучения других социальных сфер.

Исходя из этого, процесс правотворчества можно считать кодировкой, а толкование права – декодированием. Причем, поскольку интерпретация правая может быть не только вербальной, но и поведенческой (право-восприниматель демонстрирует свое восприятие правовых норм через правовое поведение – правомерное или противоправное), то декодированием права можно считать все формы реализации права (выполнение, использование, соблюдение и применение).

Следовательно, код в праве – это своеобразная голографическая схема, которая является основой последующего правотворчества; смысловая сердцевина упрощенного отображения в общих чертах строения правовой системы; системное описание содержания права без детализации и конкретики, готовая трафаретная формула для понимания специализированного языка права. К тому же код в праве можно считать социокультурным метакодом к изучению других социальных сфер, а также средством установления правильного направления понимания заложенного в право содержания в условиях вариативной, постоянно переменной правовой реальности.

Перспективы изучения кодов права заключаются в применении к языку права теории семиотики, которая, в свою очередь, предусматривает сочетание синтактики (рассматривает способы сочетаний знаков, которые ведут в конечном результате к формированию текстов), семантики (анализирует понятие, значение и смысл) и прагматики (занимается отношениями типа “человек – знак”).

An author proposed new (for philosophy of law) determination “code in a law” as maintenance core of the simplified reflection of structure of the legal system, system description of maintenance of law without working out in detail and reality, prepared stenciled formula for understanding of the specialized language of law, and also original social-cultural metacode to the study of other social spheres and mean of establishment of correct direction of understanding of maintenance of law in the conditions of variation legal sphere.

Ключевые слова: символ, знак, код, код в праве, право, правовой код, правовой миф, содержание, форма.

Keywords: symbol, sign, code, code in a law, law, legal code, legal myth, maintenance, form.

Informacje ogólne

Rada Naukowa:

Abp dr hab. Andrzej Dzięga, Prof. KUL
Dr hab. Marta Greszata – Telusiewicz, Prof. KUL

Konsultanci językowi:

Język angielski:

Mgr Paweł Czocho
Mgr Michał Skowroński

Język francuski:

Mgr Małgorzata Walencik

Język hiszpański:

Ks. dr Julian Głowacki

Język niemiecki:

Ks. dr Grzegorz Jankowiak

Język włoski:

Ks. dr Julian Głowacki

Redaktor naczelny:

dr Piotr Telusiewicz

Sekretarz redakcji:

dr Piotr Telusiewicz

Opracowanie techniczne:

dr Piotr Telusiewicz

Recenzenci:

Polskie prawo rodzinne:

Prof. dr hab. Henryk Cioch
Dr hab. Marek Andrzejewski, Prof. US
Dr hab. Zbigniew Kuniewicz, Prof. US

Kościelne prawo procesowe:

Ks. Prof. dr hab. Tomasz Rozkrut, UP JP II
O. Prof. Piotr Skonieczny, O.P., Angelicum, Roma
Ks. dr hab. Tadeusz Syczewski, Prof. KUL
Ks. dr hab. Robert Kantor, UP JP II

Recenzenci dodatkowi:

Abp dr hab. Andrzej Dzięga, Prof. KUL
Dr hab. Marta Greszata – Telusiewicz, Prof. KUL
Ks. dr hab. Piotr Stanisław, Prof. KUL

Adres redakcji:

Collegium Jana Pawła II
p. 535
Al. Raławickie 14
20 - 950 Lublin

tel. (81) 4453539

Email

czlowiek.rodzina.prawo@gmail.com

Wydawca:

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Al. Raławickie 14
Lublin 20 - 950

Czasopismo internetowe wpisane do prowadzonego przez
Sąd Okręgowy w Lublinie rejestru dzienników i czasopism
pod poz. Rej. Pr. 1222.

Data wydania: 31 stycznia 2014 roku

ISSN 2299 - 0283